

DEMOKRATIJOS PATOLOGIJS*

*Vaizduotėje mes praradome tai,
ką atradome žinojimu¹*

Šiandien vis dažniau kalbama apie demokratijos krizę, politinio dalyvavimo nuosmukį ir atstovavimo sunkumus. Vienas pirmųjų apie demokratijos negalias prabilo Alexis de Tocqueville'is. „Ji [valdžia] būtų panaši į tėvo valdžią, jeigu jos, kaip ir anos, tikslas būtų subrاندinti žmones savarankiškam gyvenimui, bet ji, priešingai, turi uždavinį amžinai įkalinti juos vaikystėje.“² „Iš tikrųjų sunku suvokti, kaip žmonės, visiškai atsiskę patys tvarkytis savo reikalus, galėtų išrinkti tuos, kuriems dera juos valdyti, – tęsia Tocqueville'is. – Neįmanoma tikėtis, kad tarnų tauta kada nors galėtų išrinkti veiklią, išmintingą, laisvę gerbiančią valdžią.“³

Tam tikra prasme demokratijoje „užkuoduota“ patologija – demokratija reikalauja bendros valios, kaip vienintelio legitimaus valdžios šaltinio, ir bendruomenės, kuri sujungia individualius gyvenimus į

* Pierre Rosanvallon, *Counter – Democracy. Politics in an Age of Distrust*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

¹ Rosanvallon P., *Democracy Past and Future*, New York: Columbia University Press, 2006; Constant B., *The political writings of Benjamin Constant*, Cambridge: Cambridge University Press, 1988, p. 104.

² de Tocqueville A., *Apie demokratiją Amerikoje*, Vilnius: Amžius, 1996, p. 772.

³ Ten pat, p. 774–775.

bendrą vertybių bei prasmų sistemą. Todėl demokratijos idėja prieštarauja realiam valdžios sutelkimui mažumos rankose ir nepajėgi atsilaikyti prieš stiprėjantį individualizmą.

Vieną išpūdingiausių demokratijos analizių pateikia Pierre'as Rosanvallonas, *Collège de France* Modernios politiško istorijos katedros profesorius. Rosanvallonas demokratiją analizuoja kaip vieną iš modernaus politiško formų. Tam, kad suvoktume demokratijos iššūkius šiandien, Rosanvallonas siūlo ne kurti naujas normatyvines teorijas, o žvelgti į demokratijos, kaip politiško formos, istoriją.

2006 m. anglų kalba pasirodžiusiame rinkinyje „Democracy Past and Future“⁴ Rosanvallonas inauguracinėje paskaitoje politišku apibrėžia kaip tam tikrą projektą ir kartu kaip tam tikrą viešumo sferą. Tai tam tikros taisyklės, kuriomis vadovaudamasi individų visuma ima save suvokti kaip bendruomenę, formuojasi socialinė tikrovė ir tvarka⁵. Taigi politiškas visuomet turi simbolinę dimensiją – kuria mūsų bendrumą ir kartu jį reprezentuoja: „už institucijų, kovos už politinius postus ir įstatymų visuomet stovi tam tikra politiško forma, sujungianti skirtingus patyrimus į vieną bendrą prasmingumo sistemą.“⁶

Kaip politiško forma, demokratija tapo naujos – pliuralistinės, tautinės valstybės garantu. Demokratija, kulminaciją pasiekusi visuotinės rinkimų teisės įvedimu, tapo kovos už lygias teises, tautinę valstybę įrankiu ir simboliu. Pasak Rosanvallon, demokratija kūrė naują visuomenės veikimo mechanizmą – nepaisant realiai egzistuojančios politinį kūną pripildančios socialinės nelygybės, klasių skirtumų, visuotinė balso teisė tapo vienijančiu dalyku: „Prancūzijoje 1848 metais prasidėjo naujoji – tautos era, kai visuotinis balsavimas padėjo atrasti vienybę ir įveikti socialinę atskirtį.“⁷ Visuotinės balsa-

⁴ Rosanvallon, 2006.

⁵ Ten pat, p. 34–35.

⁶ Ten pat, p. 37.

⁷ Ten pat, p. 107.

vimo teisės įvedimas žymėjo ne tiek pakitusio politinio dalyvavimo formą, kiek tam tikrą pakitusią priklausomybės formą – buvimas piliečiu tapo nauju ir savarankišku tapatumo šaltiniu. Demokratijoje visi piliečiai gali sugyventi pliuralistinėje visuomenėje ir pripažinti vieni kitus lygiais sau: „visuotinė rinkimų teisė turėjo sukurti visuomenę, kurioje kiekvienas turi savo vietą bendroje politinėje struktūroje. Nuo šiol valstybės gyvenimas buvo palenktas piliečių valiai, bendra valia kuria ir perkuria politinį gyvenimą. Įsigali viltis, kad bendra valia užtikrins bendro intereso triumfą. Daugumos valdymas savaime sukuria demokratišką visuomenę.“⁸ Todėl Rosanvallonas demokratiją įvardija kaip sprendimą (atsaką į lygybės prieš valstybę ir vienas kito atžvilgiu reikalavimą) ir kartu kaip problemą (sunkumą realiai pasiekti šią lygybę).

Taigi, demokratijos neįmanoma įsivaizduoti be šio, konkrečias socialines ir istorines sąlygas peržengiančio elemento – vieningos bendruomenės buvimo idėjos. Kaip politinė sistema demokratija reikalauja *demoso* – politinio kūno, išreiškiančio bendrą žmonių valią. Politiškai demokratija „užkoduota“ atstovauti vieningumo principui⁹. Kitaip tariant, pilietinių teisių suteikimas visiems valstybės piliečiams ir masių įleidimas į politiką tapo atsvara esamai socialinei, ekonominei nelygybei. Pagaliau pilietiškumas tapo visus visuomenės narius suvienijančiu dalyku, o pilietinės teisės – savarankišku tapatumo šaltiniu.

Pritaikius Benedicto Andersono įsivaizduojamumo kriterijų galima sakyti, kad demokratija, kaip politiškumo forma, yra palaikoma vaizduotės – nors jokios tautos piliečiai negali pažinti vienas kito, kiekvieno jų sąmonėje gyvuoja įvaizdis, kad visi jie yra siejami politinės lygybės bei laisvės principo, pasirodančio kaip bendroji valia¹⁰.

⁸ Rosanvallon, 2008, p. 150.

⁹ Rosanvallon, 2006, p. 91.

¹⁰ Anderson B., *Įsivaizduojamos bendruomenės: Apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*, Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 21.

Šiuo požiūriu demokratiją galima vadinti vienu išpūdingiausių žmogiškosios vaizduotės konstruktų – nors bendros valios neįmanoma apčiuopti ar pažinti, ji tapo modernios politikos pagrindu. Pats Rosanvallonas teigia, kad demokratinės valstybės veikimo logika panaši į religiją – nors tautos suverenitetas negali būti empiriškai neprieinama kategorija, ji tampa individų, bendruomenių ir tautų elgesio varikliu, sukeliančiu revoliucijas ir keičiančiu visuomenės praktikas¹¹. Čia kyla pirmasis demokratijos konfliktas. Istoriskai bendrosios valios sakralizacija ir individų valios priešpriešinimas gamtos ar istorijos dėsniams yra suaugęs su individo emancipacija arba žymi didėjančią įtampą tarp demokratinių ir liberalių vertybių.

Emancipacija skleidžiasi išgalint individo laisvės ir autonomijos kultui, kuris ardo bet kokio bendruomeninio tapatumo ir gėrio idėjas¹². Demokratija reikalauja palaikyti tautos, bendruomeninį tapatumą, o liberalizmas linkęs redukuoti politinį gyvenimą į racionalių taisyklių ir teisės principus, – tai reiškia, kad politiką keičia technika ir administravimas. Anot Rosanvallono, moderni politika nuo pat Apšvietos laikų statoma ant trijų liberalizmo principų – ekonominio liberalizmo, kuris priklaupia prieš rinkos viršenybės principą, moralinio liberalizmo – paverčiančio individą vienintele ir neliečiama valdžia ir teisėju, antipolitiškumo liberalizmo – iškeliančio individo teises bei procedūras virš bendruomeninių išpareigojimų. Nė vienas iš šių liberalizmų negali sugyventi su demokratijos idealais. „Atskyrus valstybę nuo visuomenės, privatumą nuo viešumo, individo moralę nuo visuomenės gyvenimo, nuodėmę nuo nusikaltimo – šios trys liberalizmo formos ėmė keisti socialinio bendrumo pagrindus.“¹³

Savo ruožtu demokratijai netekus šios simbolinės dimensijos, dingsta ir politiškumas. Iš demokratijos telieka balsavimo aktas, politiką redukuojant į tuos principus, dėl kurių mes visi galime sutarti.

---

¹¹ Rosanvallon, 2006, p. 142–143.

¹² Ten pat, p. 42.

¹³ Ten pat, p. 155.

Tam tikra prasme tai nebėra politika, o veikiau administravimas, teigia Rosanvallonas¹⁴.

2008 m. pasirodžiusioje knygoje „Counter-Democracy. Politics in an Age of Distrust“¹⁵ Rosanvallonas analizuoja, kaip kinta demokratija, netekusi politiškumo, nors instituciškai išlieka nepakitusi. Racionalus protas linkęs abejoti viskuo, ko neįmanoma empiriškai įrodyti, todėl suabejojama simboline demokratijos dimensija – pačios bendros valios egzistavimu. Tai savo ruožtu veda prie demokratijos, arba tiksliau – savikontrolės stiprėjimo: „Įdomu, kad demokratijos institucijos per pastaruosius du amžius mažai tepakito, o valstybės priežiūros ir kontrolės mechanizmai gerokai išsiplėtojo.“¹⁶

Pagrindinės tokios kontrolės formos yra trys. Pirma – valdžios priežiūra sukūrus specialias komisijas, valdžios dalių kontrolė, auditas, patikrinimai. Valdžios priežiūros funkciją atlieka ir žiniasklaida. Antra – teisinės priežiūros mechanizmų naudojimas nušalinti politikus, teismo procedūrų taikymas. Galiausiai tai – prevencijos formos, kai piliečiai organizuojasi prieš kažką, o ne dėl bendro tikslo, pavyzdžiui, balsuoja prieš kažką ar prieš visus, bet ne už kažką¹⁷. Politinis procesas tampa individualizuotas ir netgi intymus – čia dabar asmeninės emocijos ir nuostatos lemia daugiau, nei visuomenės interesus.

Kontrolės demokratija – tai neigimo demokratija. Istoriskai demokratija įsteigė tautos valią per balsavimo mechanizmą, tačiau rinkėjai šiandien atlieka sarginio šuns, teisėjo vaidmenį ir turi veto teisę¹⁸. Vieninteliai piliečius vienijantys bruožai – nepasitikėjimas, kritika ir neigimas, nereikalaujantys ir leidžiantys demokratijos institucijoms veikti be bendro tapatumo ar išsipareigojimo¹⁹. Kartu demokratijos

---

¹⁴ Ten pat, p. 164; Rosanvallon P., *The demands of liberty – civil society in France since the Revolution*, Harvard: Harvard University Press, 2007, p. 47.

¹⁵ Rosanvallon, 2008.

¹⁶ Rosanvallon, 2006, p. 13.

¹⁷ Ten pat, p. 122.

¹⁸ Ten pat, p. 19.

¹⁹ Ten pat, p. 15.

savikontrolės mechanizmai leido „desakralizuoti“ rinkimus. XVIII a. balsavimo funkcija leido legitimuoti valdžią, o dabar rinkimų institutas diskredituotas. Tarp rinkimų veikia kontrolės mechanizmai, užtikrinantys politinio proceso tęstinumą, todėl rinkimų aktas praranda savo išskirtinę reikšmę²⁰.

Savo ruožtu, tai paaiškina, kodėl smunka ir partinis atstovavimas. Struktūrinės politinės jėgos, kaip antai partijos, vengia formuoti ilgalaikes programas ir veltis į ideologines diskusijas – jos veikia nuolat besikeičiančioje balsų rinkoje – dažnai balsavimas tampa ne tiek demoso turimos valdžios legitimacija, kiek politikų baudymo forma²¹. Politinis procesas tampa individualizuotas ir netgi intymus – politikoje vis daugiau lemia asmeninės emocijos bei nuostatos, nei visuomenės interesas.

Rosanvallonas analizuoja, kaip atsirado ir stiprėjo šie kontrolės mechanizmai. Anot jo, demokratinės priežiūros mechanizmai plėtojosi kartu su demokratija. Kartu su visuotine rinktumo teise ir masių išitraukimu į politiką tokie kontrolės mechanizmai kaip opozicijos buvimas, priežiūros institucijų, parlamento grupių formavimas atspindėjo tai, kad demokratinėje visuomenėje sugyvena šios dvi tendencijos – bendroji valia ir piliečių politinė lygybė bei realiai besiklostantys socialiniai santykiai, vertybinės hierarchijos ir nepasitikėjimas. Rinkimai ir kontrolės mechanizmai rodė demokratiją gebėjimą kritiškai žvelgti į save ir bendro gyvenimo principus, kuriuos ji sukuria²².

Tačiau šiandieninėje valstybėje, kurioje demokratija prarado simboliškumą, ši kontrolė kyla ne tiek iš nepasitikėjimo valdžia ar konkrečiais pareigūnais, kiek iš nepasitikėjimo bendra valia – savimi pačiais. Šiandieninės demokratijos piliečius Rosanvallonas įvardija kaip „nepasitikėjimo visuomenę“²³. Politika buvo redukuota į teisės,

---

²⁰ Ten pat, p. 116.

²¹ Ten pat, p. 122.

²² Ten pat, p. 169.

²³ Ten pat, p. 3–12.

administravimo ir priežiūros mechanizmus, nes prarado gebėjimą atstovauti žmonių ateities vizijoms²⁴. Vien tai, kad vis daugiau viešųjų reikalų patikime ekspertams ir įvairioms specialioms komisijoms, simbolizuoja ne tiek mūsų nepasitikėjimą politikais, kiek greičiau nepajėgumą priimti sprendimus, atsisakant ir atsakomybės²⁵.

Rosanvallono pirmtakas *Collège de France* Michelis Foucault siūlė į visuomenę žvelgti kaip į tam tikrą kontrolės ir drausminimo mechanizmais organizuotą struktūrą. Vadovaujantis Rosanvallonu būtų galima sakyti, kad demokratija paverčia patį pilietinių teisių institutą kontrolės mechanizmu: demokratinė visuomenė niekada nemiega, viską mato ir girdi – stebi per žiniasklaidos priemones, dalyvauja įvairiose pilietinėse iniciatyvose bei pilietinio pasipriešinimo akcijose – visuomenei suteikiamas nuolatinio stebėtojo – prižiūrėtojo vaidmuo²⁶.

Demokratija atsiskyrė nuo tų idealų, kurie padėjo jai įsitvirtinti – bendros visuomenės vizijos – ir pradėjo vystytis savarankiškai. Iš vienos pusės, vis labiau stiprėja valstybės globėjos vaidmuo besiplečiančioms administravimo ir reguliavimo funkcijoms, pajungtoms individualiems tikslams ir poreikiams, kita vertus – kontrolės mechanizmams. Bendros tautos valios buvimą Rosanvallonas prilygino tikėjimui. Galima sakyti, kad prarandamas tikėjimas bendromis vertybėmis ir bendra valia, kai įteisinta galia priešintis yra vienintelis tautos valiai atstovaujantis veiksmas. „Pagrindinė demokratiškos visuomenės problema ta, kad ji negali gyventi be pastangų reflektuoti bendro gyvenimo viziją.“²⁷ O visuomenė, kuri nepasitiki savo pačios veiksmais, į pagalbą šaukiasi šiuos kontrolės mechanizmus, t. y. iš rinkimų demokratijos tampa kontrolės demokratija arba kontrademokratija.

SIMONA MERKINAITĖ

²⁴ Rosanwallon, 2006, p. 170.

²⁵ Ten pat, p. 230.

²⁶ Ten pat, p. 39.

²⁷ Ten pat, p. 310

LITERATŪRA

Anderson B., *Įsivaizduojamos bendruomenės: apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*, Vilnius: Baltos lankos, 1999.

Constant B., *The political writings of Benjamin Constant*, Cambridge: Cambridge University Press, 1988.

de Tocqueville A., *Apie demokratiją Amerikoje*, Vilnius: Amžius, 1996.

Rosanvallon P., *Democracy Past and Future*, New York: Columbia University Press, 2006.

Rosanvallon P., *The demands of liberty – civil society in France since the Revolution*, Harvard: Harvard University Press, 2007.

Rosanvallon P., *Counter – Democracy. Politics in an Age of Distrust*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.